

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

tézisek (svéd)

Annus Ildikó

*Az elfeledett kánon.
A svéd irodalmi kánon és kanonizáció szempontjai*

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Dr. Kállay Géza, a Doktori Iskola vezetője
Skandinavisztika Doktori Program
Prof. Dr. Masát András, a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:
Elnök: Prof. Dr. Péter Ágnes, CSc, prof. emer.
Belső bíráló: Dr. Gergye László, PhD
Külső bíráló: Prof. Dr. Masát András, CSc
Titkár: Dr. Soós Anita, PhD
Tag: Dr. Takács Ferenc, PhD, nyug. doc.
Dr. Varga Zsolt, PhD; Zsámbékiné Dr. Domsa Zsófia, PhD (póttagok)

Témavezető és tudományos fokozata: Dr. Mádl Péter, PhD

Budapest, 2013

Kanon är överallt. Kanon är det personliga väljandets institutionella, samhälleliga ekvivalent; men det är bara illusion att våra val är individuella, att vi kan välja utan omgivningens, omvärldens hjälp. På alla plan styrs dess mekanismer av faktorer som dels är lätta att se, men dels också av vissa omedvetna koder som verkar i bakgrunden och är därmed gömda för individen.

För att vi ska kunna lära känna dessa omedvetna koder, samhällets och tankarnas osynliga dirigenter, ska vi undersöka kanon: den är nämligen en norm för hela samhället. Och norm är ju också något som bestäms i alla samhällen, vilket betyder att undersökning av kanon kommer att berätta oss mycket om samhällets gömda mekanismer som styr vårt tänkande.

Att undersöka litterära kanoner är viktigt ur en annan synpunkt också: bland alla konstarter är ju litteratur den som kan knytas till samhället på det mest direkta sättet, med det mest direkta medlet: med hjälp av språket.

Facklitteraturen beskriver ofta en deskriptiv och en normativ kanon, men det verkar föreligga endast en skenbar skillnad mellan dem. Allt som har blivit kanon har ju blivit norm samtidigt, helt automatiskt: den som har rätt att välja för flera har en hög position i samhället, vilket ger auktoritet till dessa verk, till hans val. Människor som tillhör den gruppen kommer automatiskt att betrakta det som något obligatoriskt: att känna verket ifråga samt att acceptera dess tolkning är en förutsättning för individens plats i gruppen.

Därför följer att den som väljer kommer att välja ”rätt böcker” för att kunna manipulera gruppen. Men vilka anledningar kan finnas till att en författare blir en del av den litterära kanon? Dels kan det finnas en ekonomisk anledning: ett visst verk kan säljas i stora upplagor (kanske bara för att dess författare är en världsberömd skådespelare). Men anledningen kan vara politisk, eller i allmänhet ideologisk också: ett visst verk sprider ”rätt” åsikter och är därmed outhärligt för maktinnehavaren. Det är också möjligt att språket, verkets estetiska värde och dragningskraft blir anledningen till dess kanonisering, men just detta förekommer sällan: förgäves skulle vi betrakta kanon som något rent konstnärligt, som något som står över samhället, fallet är inte alls det. Det finns dessutom en annan viktig faktor som kan påverka kanon, men främst när det gäller att hamna *utanför* den: slumpen. Hur attraktiv och ideologiskt lämplig en författare än må vara händer det ibland att hans verk inte uppmärksammas, kanske endast på grund av att det finns alltför många verk i just det ögonblicket som får mer utrymme i människornas medvetande. Men tiden kan korrigera slumpen: efter en längre tid kan den tidigare ouppmärksammade författaren

bli plötsligt läst och omtyckt – vi föredrar ju ofta det förflutna också framför vår egen samtid, det som var längre tillbaka i tiden är ”klassiker”.

Kanon kan undersökas på flera olika sätt: till exempel diakroniskt (genom undersökningen av främst litteraturhistorier) eller synkroniskt (genom dagens sammanlagda bokutgivning och litterära priser).

Men frågan är vad denna kanon betyder för oss, hur vi förhåller oss till den och hur vi tolkar den – om vi tänker på den alls. Ordets ena betydelse, som måhända är den mest spridda, men samtidigt ganska snäv, är ”skolans obligatoriska litteraturlista”, alltså alla verk som alla medborgare måste ha läst. Men en sådan lista existerar inte överallt, inte i Sverige heller. Från och med 1960-70-talen får varje elev själv bestämma vad han eller hon vill läsa – eller om de vill läsa något alls. För en svensk betyder den här friheten något mycket positivt, eftersom kanon betraktas som ett maktmedel, och är därmed odemokratiskt och manipulativt. På skolan diskuteras visserligen kanon och dess mekanismer läroplansmässigt, men frågan är vilka resultat de kan få om de bara vet att ett liv utan kanon betyder ett liv utan obligatoriska litteraturlistor.

Efter allt det här var det föga förvånande att debatten blev livlig när Folkpartiets Cecilia Wikström kastade fram idén om en gemensam litteraturlista på skolorna. Året var 2006, kort inför riksdagsvalet – vilket också betydde att den allmänna opinionen endast förknippade förslaget med politiken och därmed makt, manipulation och politiskt förtryck, och det är enligt maktfördelningens svenska princip ytterst farligt: ”kanon är makt, så vi har ingen kanon, men en politiker föreslår nu en kanon: vår demokrati är alltså hotad”. Andra, till kanon vänligare inställda debattörer framhöll bildningen och kanons kulturella kraft, men de förblev en minoritet. Motståndarnas seger var trots allt inte förkrossande, troligen mycket på grund av människans förkärlek för att göra listor.

I debatten, som främst fördes i Dagens Nyheter, underlät man diskutera frågor som rörde den litterära kanons kärna: varför och hur blir en författare viktigare än en annan? Det råder ingen tvekan om att, precis som många påpekade, kanon är makt, men sambanden är mer komplicerade än så: makten är ju inte bara politisk, och kanon är inte bara där det finns litteraturlistor. Och de glömde också att fundera närmare på att svenska litteraturhistorier är påfallande eniga om vilka författare som är viktiga – det i ett Sverige där enligt de flesta inte finns någon gemensam litterär kanon.

Och det är dessutom något som man förgäves skulle kämpa mot. Den samlade bokutgivningen är nämligen som en stor kanon – som ju också är ett resultat av olika människors olika val. En annan kanoniseringsprocess pågår i de litterära prisernas juryer: det är ju de som bestämmer vilka böcker som ska ses som viktiga, som blir normbildande. Men jurymedlemmarna påverkas i sin tur av de osynliga, omedvetna koder som finns inbyggda i var och ens tankar: de måste välja rätt böcker med rätt ideologi. En viktig litterär utmärkelse i Sverige är Augustpriset, och att undersöka vilka verk som har blivit nominerade ser man tydliga mönster: det anses fint att skriva om krig och förtryck, om förintelsen, om folkhemmets avigsidor. Och det är också viktigt att man dokumenterar allt noga: fantasin är sekundär jämfört med Sanningen. På grund av prisets status blir de utvalda verken snabbt försäljningssuccéer, vilket också innebär att deras budskap kommer att påverka individens tankar om världen, om samhället, och slutligen också om sig själv.

Med hjälp av dessa verk kommer de rådande ideologiernas status att stärkas: alla måste ju rätta sig efter dessa normer. Och individen rättar sig gärna efter, både medvetet och omedvetet, för att få vara kvar i gruppen. Kanoniseringsprocessen pågår hela tiden, och kanon förändras ständigt, men makten och människan kommer alltid att samspela: makten föreskriver normer och människan accepterar dem, i hopp om att få tillhöra någon.